

Prof. dr. hab. Andrzej Stelmach
Wydział nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Poznań, 28 sierpnia 2021r.

RPW/4439/2021 P
Data: 2021-09-20

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
magistra Andreia Liulkouskiego
Dynamika zmian systemu wyborczego do Dumy Państwowej
Federacji Rosyjskiej w latach 2003 – 2016

I. Temat pracy i jej struktura

Podjęty w dysertacji problem dynamiki ewolucji systemu wyborczego do niższej izby parlamentu Federacji Rosyjskiej jest bardzo istotny z punktu widzenia badań prowadzonych z różnych perspektyw, nie tylko politologicznej. Autor zdaje sobie sprawę ze złożoności problematyki i podejmuje próbę przeprowadzenia analizy nie tylko ogólnych założeń prawa wyborczego Federacji Rosyjskiej, ale w sposób szczegółowy i wielowątkowy analizuje przyczyny, przebieg procesu i efekty końcowe zmian w prawie wyborczym.

Patrząc z perspektywy trzynastu lat doświadczeń funkcjonowania prawa wyborczego do Dumy, możemy próbować dokonywać podsumowań, wyciągać wnioski i formułować tezy dotyczące kierunków rozwoju oraz prognozować kierunki dalszej ewolucji, przecież bardzo niestabilnego, prawa wyborczego w Rosji.

Pan magister Andrei Liulkouski ograniczył, zgodnie z tytułem pracy, analizę do lat 2003-2016, ale ze względu na bardzo rozbudowaną część wstępną dysertacji, dokonał wielowątkowej analizy istoty, uwarunkowań, tradycji i form funkcjonowania prawa wyborczego do Dumy Państwowej także poza wskazanym w tytule dysertacji okresem. Analiza została poszerzona także o określenie ewolucji miejsca Dumy Państwowej w systemie politycznym Rosji.

Cezura czasowa rozprawy obejmuje lata 2003 - 2016 i jest dobrze uzasadniona. Autor w przekonujący, dobrze uzasadniony wynikami dotychczasowych badań nad systemem

wyborczym w Rosji, sposób przekonuje o szczególnym charakterze zmian w prawie wyborczym poczynwszy od 2013 roku. Wiąże początek tych zmian z objęciem stanowiska Prezydenta FR przez W. Putina w 2000 roku i zmianą nastawienia ośrodka prezydenckiego (Administracji Prezydenta FR) do roli i znaczenia w systemie politycznym Dumy Państwowej dla legitymizowania władzy państwowej. I to nie tylko ustawodawczej, ale przede wszystkim wykonawczej.

Konstrukcja pracy nie budzi zastrzeżeń. Ma charakter problemowy, jest przejrzysta, koherentna i spójna. Merytoryczna jej część zaczyna się od obszernego Wstępu w którym znajdujemy określenie przedmiotu badań, zdefiniowanie problemu badawczego, określenie zastosowanych metod badawczych oraz charakterystykę struktury pracy. Wstęp spełnia standardowe wymogi dotyczące określenia i zdefiniowania zasadniczych kwestii metodologicznych i warsztatowych.

Autor dokonał podziału treści dysertacji na trzy części. Pierwsza zatytułowana *Wybory i system wyborczy a ich rola w niedemokratycznych systemach politycznych* jest wyraźnie zaplanowana jako wstęp teoretyczny do analizy prowadzonej w dalszych częściach pracy. Z uznaniem należy przyjąć wykorzystanie w tej części pracy licznych publikacji autorów zagranicznych, nie tylko polskich i rosyjskich. Pan Magister wykazał się bardzo dobrą znajomością światowej literatury dotyczącej reżimów niedemokratycznych. Jak wspomniałem, ta część dysertacji ma charakter wprowadzający i nie zawiera pogłębionej analizy istoty i form autorytaryzmu, ale nie taka jest jej rola. Na uznanie zasługuje natomiast wyraźne powiązanie tej części pracy z jej głównym obszarem analizy a mianowicie funkcjonowaniem systemu politycznego współczesnej Rosji, szczególnie w kontekście legitymizacji władzy w niedemokratycznym systemie politycznym i wykorzystywaniu mechanizmów parademokratycznych dla utrzymania władzy przez rządzących. Ważne, a może najważniejsze, w tej części pracy, są rozdziały 2. i 3. Dotyczą one analizy konsekwencji zastosowania różnych systemów wyborczych dla legitymizacji systemu politycznego i jego elementów oraz roli wyborów w budowaniu potencjału autorytaryzmów wyborczych. Te zagadnienia są najważniejszą i wyraźnie autorską analizą prowadzoną przez mgra A. Liulkouskiego we wstępnej części pracy.

Część II dysertacji zatytułowana *Duma Państwowa w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej* jest typową analizą historyczną i instytucjonalną dotyczącą miejsca i roli Dumy w systemie politycznym w różnych okresach historycznych. Tak naprawdę, treść tej części dysertacji mogłaby, bez szkody dla całości rozprawy, ograniczyć się do rozdziału 2. Jego tytuł

brzmi właściwie tak samo jak całości II część. W mojej opinii potwierdza to tylko nieco sztuczne poszerzenie treści części II o dodatkowe podrozdziały. Szczególnie nie ma uzasadnienia dla umieszczenia w rozdziale 2 punktu 2.1 *Ewolucja idei parlamentaryzmu w Rosji. Od wieców po rady*.

Zasadnicza, z punktu widzenia celów dysertacji, jest część III zatytułowana *System wyborczy do Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej i jego dynamika w latach 2003 – 2016*. I podobnie, jak w odniesieniu do części II rozprawy, zwraca uwagę praktycznie powielenie tytułu części III z tytułem dysertacji.

Pomimo przedstawionych spostrzeżeń, nie proponowałbym zmiany struktury pracy a tym bardziej usunięcia któreś z jej części. Pomysł na badania jest koherentny, przemyślany i dobrze poprowadzony. Moje uwagi dotyczą bardziej kwestii sformułowań niż mają wartość merytoryczną. Chcę w tym miejscu podkreślić, iż wszystkie części pracy są wzajemnie spójne i logicznie powiązane. Każdy z rozdziałów wnosi coś istotnego do poznania naukowego i pozwala na spojrzenie na podstawowe zagadnienie poddane analizie w pracy z różnych perspektyw i w różnych ujęciach, co wcale nie było prostym zadaniem, które postawił przed sobą Doktorant.

Każda część pracy rozpoczyna się od *Wprowadzenia* i kończy *Podsumowaniem*. Jest to bardzo dobre rozwiązanie. Pozwala bowiem czytelnikowi znaleźć odpowiedź na pytania badawcze postawione we *Wstępie* już na etapie czytania poszczególnych części rozprawy.

Wstęp i *Zakończenie* spełniają wymogi stawiane porządnie przygotowanej dysertacji.

Na szczególne uznanie zasługuje niezwykle rozbudowana *Bibliografia*. Została ona umieszczona na 44 stronach i zawiera zarówno wykaz źródeł jak i literaturę przedmiotu badań. Autor sięgnął do literatury światowej, docenił wkład w badania nad systemem politycznym Rosji polskich uczonych, ale najbardziej obszernie korzystał z opracowań rosyjskich.

Nadrepzentacja źródeł i opracowań autorstwa badaczy rosyjskich nie prowadzi jednak do jednostronności w przeprowadzonej analizie. Autor potrafi odnosić się do nich krytycznie i wzajemnie konfrontować. Ma natomiast tę zaletę, że czytelnik ma okazję do zapoznania się z wynikami badań uczonych i analityków funkcjonujących na co dzień w realiach o których piszą. Wbrew pozorom, wcale nie jest to literatura źródłowa powszechnie dostępna i obecna w polskich badaniach nad systemem politycznym współczesnej Rosji.

II. Cele, tezy pracy i metodologia badań

Jak można przeczytać we *Wstępie* dysertacji Autor „przyjmuje, iż głównym celem badania jest zrozumienie natury, logiki i kierunku dynamiki systemu wyborczego do Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej w ramach czterech elekcji, które odbyły się w latach 2003-2016 w kontekście ich wpływu na dominację polityczną partii prokremlowskich w tym okresie. Doprecyzowanie postawionego celu możliwe jest poprzez wyszczególnienie pojedynczych zadań:

- określenie znaczenia wyborów parlamentarnych dla rosyjskiego systemu politycznego ukształtowanego po 2000 roku w kontekście wzmożonej roli władzy wykonawczej;
- przedstawienie rzeczywistej roli Dumy Państwowej w rosyjskim systemie politycznym w kontekście postępującej marginalizacji znaczenia władzy ustawodawczej po 2000 roku;
- przeanalizowanie przebiegu reform systemu wyborczego w wybranym okresie oraz przedstawienie wyników tych reform w kontekście ówczesnych interesów obozu władzy lub ośrodka decyzyjnego”.

W celu doprecyzowania charakteru analizy i umożliwienia weryfikacji postawionych tez, postawiono pięć pytań badawczych.

1. Dlaczego federalne wybory mają istotne znaczenie dla równowagi systemu politycznego Federacji Rosyjskiej?
2. Jakie znaczenie dla stabilności rządów autorytarnych ma funkcjonowanie Dumy Państwowej w rosyjskim systemie politycznym w okresie po 2000 roku?
3. Jak w latach 2003-2016 przebiegał proces reformowania systemu wyborczego oraz ustawodawstwa partyjno-wyborczego?
4. Czy inicjowane przez ośrodek prezydencki w badanym okresie reformy ustawodawstwa partyjno-wyborczego nosiły znamiona inżynierii wyborczej?
5. Czy reformy systemu wyborczego w poddanym analizie okresie były skierowane na zapewnienie dominacji prokremlowskich aktorów w wyborach do Dumy Państwowej i czy działania te były wystarczające do osiągnięcia celów zakładanych przez ośrodek decyzyjny?

Doktorant bardzo solidnie i metodologicznie przedstawił uzasadnienia dla udzielonych odpowiedzi na powyższe pytania. Znajdziemy je zarówno w podsumowaniu poszczególnych

części dysertacji jak i w *Zakończeniu*. W końcowej części pracy znajdziemy także uzasadnienie dla weryfikacji postawionych tez. A. Liulkouski sformułował je następująco:

Teza I: Duma Państwowa wbrew swojej słabej pozycji konstytucyjno-prawnej odgrywa znaczącą rolę w procesie politycznym a zachowanie pozorów legitymizacji wyborów do Dumy Państwowej ma istotne znaczenie dla stabilności rosyjskiego systemu politycznego;

Teza II: w celu utrzymania kontroli nad niższą izbą parlamentu przy zachowaniu pozorów legitymizacji wyborów parlamentarnych, system wyborczy stosowany w wyborach do Dumy Państwowej w latach 2003-2016 każdorazowo był reformowany w celu zapewnienia dominacji prokremlowskich partii politycznych;

Teza III: działania w zakresie dopasowania systemu wyborczego i jego kształtu formalno-prawnego do bieżących interesów ośrodka decyzyjnego nie były wystarczające dla zapewnienia dominacji w Dumie Państwowej partii prokremlowskich w analizowanym okresie.

Wszystkie trzy tezy zostały zweryfikowane pozytywnie, co Autor podkreśla i uzasadnia w *Zakończeniu* dysertacji. Zgromadzony i poddany analizie w opracowaniu materiał w pełni uzasadnia taką konkluzję.

Do weryfikacji tez i udzielenia odpowiedzi na postawione pytania Autor zastosował adekwatne metody badawcze. Jak sam stwierdza we *Wstępie*, metodologiczną podstawą jego badań jest podejście neoinstytucjonalne, które, jak twierdzi, „w naukach politycznych szczególnie efektywne jest w przypadku badań nad procesami zachodzącymi w państwach niedemokratycznych”.

Głównymi metodami badawczymi zastosowanymi w celu weryfikacji tez i udzielenia odpowiedzi na postawione pytania badawcze była analiza decyzyjna oraz metoda ilościowa. Doktorant wskazuje również na zastosowanie metody instytucjonalno-prawnej, którą wykorzystywał m.in. do analizy aktów prawnych. Z analizy treści dysertacji wynika, iż zastosowano w niej również metodę analizy systemowej oraz metody historyczne.

III. Bibliografia

Bibliografia pracy jest obszerna i różnorodna, co zasługuje na pochwałę. Została ona umieszczona na 44 stronach. Zawiera zarówno źródła, głównie akty normatywne jak i publikacje naukowe.

Mam nieco uwag dotyczących opracowania bibliografii. Po pierwsze, w części I. zatytułowanej *Akty normatywne*, znajdują się również inne źródła. Po drugie, zdarza się

niekiedy brak konsekwencji w zapisie tytułów i miejsca publikacji poszczególnych aktów prawnych. Zdarzają się także usterki w części II. *Publikacje i artykuły naukowe*. Mają one jednak charakter techniczny, są nieliczne i nie wpływają na ogólną ocenę pracy. Przy tak rozbudowanej bibliografii mogą wszak pojawić się usterki korekcyjne.

IV. Ważniejsze uwagi szczegółowe

W pracy znalazłem pewną liczbę nieścisłości, przejęzyczeń czy błędów. Mają one niewielkie znaczenie i nie wpływają w istotny sposób na jakość dysertacji. Jedynie dla porządku niektóre z nich przywołuję poniżej. Mogą się przydać, jeżeli Autor będzie chciał wydać pracę drukiem, do czego gorąco zachęcam.

Tabele i rysunki są opisane z pominięciem ogólnie przyjętych zasad. Tytuł rysunku/tabeli powinien być podany nad nią a nie pod spodem.

Wielokrotnie w pracy pojawia się skrót ZSSR. Nigdzie nie wyjaśniono, co on oznacza. Mam wrażenie, że Doktorant stosuje go wymiennie ze skrótem ZSRR (a niekiedy Związek SRR). Nie wiem tylko, czy to nieuważna korekta, czy zamiar celowy.

W pracy kilkakrotnie pojawia się określenie *falsyfikacje*. Sądzę, iż znacznie lepszym określeniem byłoby proste *falszerstwa*. Wprawdzie Słownik Języka Polskiego dopuszcza takie rozumienie falsyfikacji, ale w nauce termin ten oznacza wykazanie fałszywości twierdzenia lub błędności hipotezy w procesie ich sprawdzania.

Niezręczne jest sformułowanie, że wybory są tajne (np. s. 62 i 202). Tajne jest głosowanie. W innych częściach pracy tego błędu nie ma.

Na s. 68 znalazłem twierdzenie: „W formułach większościowych mandaty dzielone są w sposób relatywnie prosty. Celem podziału mandatów jest w tym przypadku wyznaczenie jednego zwycięzcy w danym okręgu wyborczym, czy też zwycięzcy całych wyborów”. System większościowy może być oparty także o okręgi wielomandatowe.

Na s. 130 czytając o puczu sierpniowym 1991 r. znalazłem informację, iż uczestniczył w nim minister spraw zewnętrznych. Sądzę, że chodzi jednak o ówczesnego ministra spraw wewnętrznych Borisa Pugo. Określenie *minister spraw zewnętrznych* pojawia się także na s. 155.

W przypisie 300 błędnie zacytowano A. Czajowskiego. Profesor pisał o RFSRR a nie o ZSSR (por.: A. Czajowski, *Demokratyzacja Rosji w latach 1987-1999*, Wrocław 2002, s. 316).

Na s. 132 Autor podaje, iż w dalszej części pracy będzie stosował skrótowe oznaczenie Zjazdu Deputowanych Ludowych – ZDP, po czym konsekwentnie stosuje zapis Zjazd DL.

Na s. 142 znalazłem twierdzenie, iż wynik referendum z 1993 roku był niejednoznaczny. Wynik był jednoznaczny, ale nie satysfakcjonujący dla stron konfliktu.

Autor kilkakrotnie, w różnych miejscach pracy (np. s. 201, 229, 252, 259), stwierdza, iż Car czy Prezydent FR uchwalił dekret. Organy jednoosobowe nie uchwalają żadnych aktów prawnych. Jest to domena ciał kolegialnych.

Błędne tytuły tabel na s. 263 i 269. Autor nie podaje w tych tabelach wyniku wyborów do Dumy, lecz tylko mandaty obsadzone z okręgów wielomandatowych (tab. 1) oraz tylko z okręgu federalnego (tab. 2).

Na stronach 383 i 384 pojawiają się różne wersje terminu wyborów w Rosji. Raz jest to druga a inny razem trzecia niedziela września.

W dalszych częściach pracy pojawia się coraz więcej błędów stylistycznych. Mam wrażenie, że Autor nie dokonał należytej korekty tekstu.

Znalazłem również drobne uchybienia w *Bibliografii*. Są to np. powtórzenia tej samej pozycji bezpośrednio po sobie.

Nie jest dla mnie jasna zasada ustalenia kolejności poszczególnych źródeł i materiałów w pierwszej części *Bibliografii*. Sądzę, że jest to kolejność alfabetyczna, co powoduje duże zamieszanie. Trudno odszukać źródło przywoływane w pracy. Zazwyczaj w tej części bibliografii źródła są uporządkowane od najważniejszych do mniej istotnych – mających słabszą pozycję w systemie norm prawnych państwa.

W tej części *Bibliografii*, która jest zatytułowana *Artykuły prasowe i publikacje pokonferencyjne i internetowe* kolejność jest jeszcze inna. Na początku wykazu nie wiem według jakiej zasady, dalej alfabetycznie.

V. Konkluzja

Pomimo kilku krytycznych uwag dotyczących kwestii warsztatowych i niewielkich uchybień formalnych, uważam, że przedstawiona do oceny dysertacja mgra Andreia Liulkouskiego stanowi oryginalne i ważne osiągnięcie naukowe.

Przede wszystkim doceniam duży wkład pracy związany z przygotowaniem, przeprowadzeniem i opracowaniem wyników badań. Autor wykazał się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu i wynikami dociekań innych uczonych zajmujących się problematyką legitymizacji władzy w Rosji. Pan magister udowodnił także, iż potrafi wesprzeć

prowadzone przez siebie badania podstawami teoretycznymi będącymi wynikiem osiągnięć światowej nauki. Jest to szczególnie widoczne w I części dysertacji.

Imponować może rozległa i różnorodna podstawa jego badań. Korzysta nie tylko ze światowego dorobku badaczy, ale także samodzielnie, bardzo wnikliwie i skrupulatnie, analizuje dokument i materiały źródłowe. Dotarł również do dokumentów trudno dostępnych, na przykład projektów ustaw i stanowisk różnych ugrupowań politycznych. iz

Konkludując, stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa jest ważna pod względem poznawczym i stanowi oryginalne naukowe rozwiązanie problemu badawczego. Jest także potwierdzeniem rozwoju naukowego Doktoranta oraz stanowi istotny wkład do rozwoju dyscypliny nauk o polityce i administracji.

Oceniona powyżej rozprawa doktorska magistra Andreia Liulkouskiego stanowi samodzielne opracowanie i naukowe rozwiązanie ważnego zadania badawczego. W pełni odpowiada wymaganiom stawianym przez *Ustawę z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pana mgra Andreia Liulkouskiego do kolejnego etapu postępowania w przewodzie doktorskim.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Melina J', is located in the lower right quadrant of the page.